

BOBUR HAYOTI, IJODI VA UNGA DOIR MINIATYURALAR

I.Yuldashev

FarDU Tasviriy san'at kafedrası katta o'qituvchisi

e-mail: tuychiyevich68@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada ajdodlarimizning ilmiy izlanishlari va badiiy adabiyotning miniatyura san'ati bilan o'zaro bog'liqligi hamda miniatyura san'atida badiiy tasavvurlarni muayyan adabiy personajlar tasvirlashga doir usullardan foydalanish yo'llari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: *kolorit, Zaraut, relief, arxeologiya, Afrosiyob, Moniy, Muzahhib, personaj, xattot, qog'ozsozlik, dekorativ, muraqqa, Muarrix, alkorlar surati, savr daraxti, Kushoniya, muqaddima, nafis.*

АННОТАЦИЯ

В статье говорится о научных исследованиях о наших предках и взаимосвязи художественной литературы с искусством миниатюры, а также о способах использования художественного воображения в искусстве миниатюры для изображения отдельных литературных персонажей.

Ключевые слова: *колорит, Зараут, рельеф, Археология, Афросяб, Мони, Музахиб, персонаж, каллиграф, изготовление бумаги, декоративный, Муракка, Муаррих, изображение алкорса, дерево савр, Кушания, введение, изящное.*

ABSTRACT

The article talks about scientific research about our ancestors and the relationship of fiction with the art of miniatures, as well as ways of using artistic imagination in the art of miniatures to depict individual literary characters.

Key words: *color, Zaraut, relief, Archeology, Afrosyab, Moni, Muzahib, character, calligrapher, paper making, decorative, Murakka, Muarrih, image of alcora, savr tree, food, introduction, elegant.*

KIRISH

O'zbek mumtoz adabiyotining ulkan namoyondasi, atoqli shoir, olim va davlat arbobi Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti hamda ijodi asosan ko'pchilik adabiyotshunos olimlar tomonidan alohida o'rganilgan. O'zbekistondagi boburshunoslardan Vohid Zohidov, Hamid Sulaymon, Sabohat Azimjonova, Hamidulla Hasanov, Aziz Qayumov, Saidbek Hasanov kabi tadqiqotchilar bu mavzuda katta ishlar qilgan.

Mirzo Boburning o'zi "Vaqoe'" deb atagan "Boburnoma" jahonga mashhur bo'lgan yirik ijtimoiy-siyosiy, tarixiy-falsafiy, jo'g'rofiy, harbiy va etnografiyaga oid

qomusiy asar bo‘lib, unda Farg‘ona, Movarounnahr, Xuroson va shimoliy Hindistonda bo‘lib o‘tgan tarixiy voqealar, tabiat va xalqlar tavsifi qalamga olingan. Bu qimmatli asar fors, rus, ingliz, lotin, nemis, fransuz, urdu, turk, hind va boshqa tillarga tarjima qilingan. Aro‘z nazariyasiga oid Mirzo Bobur risolasini mutaxassislar “Mufassal”, “Muxtasar”, “Risolai aro‘z” yoki “Aro‘z risolasi” deb yuritishadi. Yaqin yillargacha bu asar keng jamoatchilikka noma‘lum edi. Risola professor Hamid Sulaymon 1968-yili Parij milliy kutubxonasidan keltirgan fotokopiya asosida Saidbek Hasan tomonidan 1971-yili Toshkentda nashr qilindi. Bir yildan so‘ng Moskvada I.V.Stebeleva ham bu asar qo‘lyozmasi fotonusxasini e‘lon qildi. [2]

Saidbek Hasan tayyorlagan nashrning matbaa saviyasi puxta bo‘lib, u kirill alifbosida ham berilgan. Mutaxassislar bahosicha, Mirzo Boburning bu risolasi aro‘z nazariyasiga oid eng mukammal va nodir tadqiqotdir. Boburning farzandlari Humoyun va Komronga mo‘ljallab yozgan “Mubayyin” asarida islom dini asoslari she‘riy uslubda bayon qilingan. Bu kitob 1905-yili Toshkentda toshbosmada to‘la nashr qilingan. Undagi ayrim parchalar 1958-yilda nashr etilgan Boburning tanlangan asarlariga kiritilgan. Hoja Ahrorning “Volidiya” nomli asarini Bobur she‘riy tarjima qilgan, shuningdek, u “Xatti Boburiy”, deb ataluvchi maxsus alifboni ham ixtiro qilgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bobur ilk ijodining qimmatli tomoni shundaki, ifoda tili juda sodda va ravon. Mirzo Bobur tafakkur olami qay darajada shakllanganligi to‘g‘risida professor Hamid Sulaymon quyidagi haqli fikrni bildiradi. “Shubha yo‘qki, u dastlabki ma‘lumotni Andijonda, asosan, o‘z ona tili bo‘lgan o‘zbek tilida oldi. Mirzo Boburning ijtimoiy-falsafiy o‘rganishlari, uning estetik ta‘bi va ilmiy qiziquvchanligi Mirzo Ulug‘bek, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Lutfiy va boshqa sharq klassiklarining o‘lmas asarlari ta‘sirida shakllandi”.

Taxt uchun kurashlarda g‘olib chiqqan Muhammad Shayboniyxon Temuriy shahzodalarning ko‘pchiligini qatl etadi. Ularning ba‘zilari Movarounnahrni tark etishga majbur bo‘ladilar. Bularning biri Bobur Mirzo bo‘lgan. Vatanni tark etish voqeasini u shunday tasvirlaydi: “Xotiringa keldikim, tokay bu Farg‘ona viloyatida sargardon bo‘lib turmoq kerak, bir tarafga talab qiloyin deb”. O‘sha paytlardayoq Bobur she‘rlar bitishni mashq qilardi. Uning ona yurtida, O‘shda qurdirgan bir tosh uy va Obburdon qishloqlaridagi toshlarga bitilgan she‘rlari qolib ketdi. Boburning asarlari o‘zbek tilida bo‘lib, ularda Vatan, Yurt, xalqning badiiy siymosi ifodalangan. [3]

Markaziy Osiyo davrini tasvirlovchi ellikka yaqin miniatyuralarda Bobur shaxsi turli san'atkorlar tomonidan har xil talqin qilingan. Bulardan eng muvaffaqiyatli chiqqan miniatyuralar Nomo, Sonvala va Farruhbekka mansubdir.

Bobur Qobulda, taxminan yigirma yil yashab ijod qildi. Bu uning hayotidagi eng barakali yillar bo'ldi. Afg'onistondagi faoliyatini baholab amerikalik olim Harold Lemb, "Bobur Qobulda kichik Samarqand barpo etgan", deydi. Haqiqatan, bu joyda u "Bog'i safo" va "Bog'i kalon" kabi bog'lar yaratgan. Ta'kidlash lozimki, uning o'zi ham "Bog'i Bobur"ga dafn etilgan.

Bobur Mirzo ijodining bu davrda yaratilgan g'azallari hayot, sevgi, bahor va yoshlikni kuylashga bag'ishlangan.

"Bog'i kalon" ("Katta bog'") "Vaqoe"da shunday tasvirlangan: "Bu kentda Bog'i Kalon otlig' Ulug'bek Mirzoning bir mansub bog'i bor edi. Myon uni egalariga baho berib oldim. Bog'din tashqari ulug' chinorlar bor, chinorlarning tubi sabzalik, safoliq manzildir. Bog'ning o'rtasidin bir tegirmon suvi hamisha joriydir. Bu ariq yoqasida chinorlar va daraxtlardur. Burun bu ariq egri-bugri va besiyoc edi. Men buyurdimkim, bu ariqni raja va siyoq bila qildilar. Bisyor yaxshi yer bo'ldi".

Miniatyuralardan ikkitasida Mirzo Boburning bog'bonlarga ariq bo'yini tartibga keltirishni aytayotgan ayni vaqti tasvirlangan.

1506-yilda Bobur Mirzo Sulton Husayin vafoti munosabati bilan Hirotga ta'ziyaga boradi. U yerda yigirma kun bo'lib, o'n sakkiz kun Alisher Navoiy yashagan uyda to'xtab, Hirot shahrining tarixiy yodgorliklari, shoir va olimlari bilan tanishadi hamda ularning hayoti va faoliyati to'g'risida o'zining "Vaqoe'" ("Boburnoma") asarida mukammal va qimmatli ma'lumotlar beradi. [4]

Hirotda Sulton Husayn o'g'illari Badiuzzamon va Muzaffar Mirzolar Boburni hurmat va ehtirom bilan kutib oladilar. Bu voqealarni aks ettiruvchi miniatyura asarida Bobur marhum Sulton Mirzoning xotinlari Sulton Poyandabegim va Hadichabegimga o'z ta'ziyasini izhor qilmoqda. Alisher Navoiy shahrida, uning uyida bo'lish Mirzo Boburga buyuk mutafakkir hayoti va ijodi bilan yaqindan tanishish imkonini beradi. Sulton Husayin va Alisher Navoiy davridagi Hirot xotiralari Mirzo Boburda o'chmas taasurot qoldirgan: "Sulton Husayn Mirzoning zamoni ajab zamone edi, ahli fazl va benazir eldin Huroson, bataxis Hiri shahri mamlu edi. Har kishiningkim bir ishg'a mashg'ulligi bor edi, himmati va g'arazi ul edikim, ul ishni kamolga etkurgay". Qobulga hukmdor bo'lgan Boburning ulkan davlat tuzish orzusi uni Hindiston tomon yetakladi. Bu harbiy safarga ma'lum darajada mahalliy beklar, hatto, hind rojasi Rana Sangramning yordam so'rab murojaat qilishi ham sabab bo'lgan.

Boburning yozishicha, uning beshinchi yurishi, Dehli Sultonini hokimiyatdan chetlatish bilan tugallangan. Mirzo Bobur Hindistonda uzoq yashamadi. “Vaqoe” (“Boburnoma”) kitobining oxirgi qismi Hindiston tabiati va tarixiga bag‘ishlangan. Mirzo Boburni so‘nggi yillarda bir tomondan, ona Vatan sog‘inchi o‘rtasa, ikkinchi tomondan, ulkan davlat yumushlari butunlay charchatdi. Hindistonda Mirzo Boburni ko‘p narsalar qiziqirdi. Ayniqsa, mahalliy aholi madaniyati va san‘ati diqqatini jalb etgan. XVI asrda musavvir matndan yanada uzoqlashdi, uning uchun dunyo haqidagi o‘z tasavvurlarini ko‘rsatish muhimroq bo‘lib bordi, shuning uchun u kompozitsiyaga muallif nazarida kutmagan personajlarni kiritadi, turmush ikirchikirlariga qiziqish kuchayadi (Sulton Muhammad). Hozirgi kunda ham yuqorida ko‘rsatilgan badiiy adabiyotlardan tashqari zamonaviy ilmiy adabiyotlar asosida o‘rganilmoqda. [5]

NATIJAR VA MUHOKAMA.

Rasmlarda Bobur hayoti. Buyuk o‘zbek shoiri, olimi va davlat arbobi Zahiriddin Muhammad Bobur hayoti va ijodi, uning jahonga mashhur “Boburnoma”- “Vaqoe” asari mo‘tabar qo‘lyozmalarini ziynatlash uchun XVI-XVII asrlarda shimoliy Hindistonda ko‘plab nafis mo‘jaz rasmlar chizilgan. Mazkur rasmlarni asar mazmuni bilan qiyosiy o‘rganish ham Bobur hayotini, ham rassomlar mahorat sirlarini tushunishgan, tarixiy voqealarning badiiy talqinini bilishga imkon yaratadi. .

Quyida asosan “Boburnoma”ning ikki mo‘tabar nusxasi, ya’ni Britaniya muzeyi va Moskvadagi Davlat sharq xalqlari san‘ati muzeyidagi rasmlardan va boshqa muzeylardagidan esa qisman foydalanildi.

Boburshunoslar an‘anasiga binoan Bobur hayoti va ijodi uch davrga, ya’ni Farg‘ona, Qobul va Hindiston davrlariga bo‘lib o‘rganildi, asosiy e‘tibor “Boburnoma” asarini mazmunan qamrab olgan milodiy 1494 yildan to 1528 yillargacha yuz bergan voqealarga qaratildi.

Farg‘ona. “Boburnoma”ning Farg‘ona davri qismida Zahiriddin Muhammad Bobur hayotining Farg‘ona vodiysi, Movarounnahr, Toshkentda kechgan o‘n bir yili, bu joylardagi shahar, qishloq va kentlar, ularning tabiati, hayvonoti va hokazolar to‘g‘risidagi ko‘plab ma‘lumotlar yuksak mahorat bilan tasvirlanadi. Muallif goh talablarini mamnuniyat bilan qayd etsa, goh mag‘lubiyatlari to‘g‘risida shunchaki xabar berib qolmay, ularni chuqur tahlil qiladi. [6]

Hindistonlik rassomlar Farg‘ona davrining eng muhim voqea-hodisalarini tanlab, ana o‘shalarni o‘z rasmlarida tasvirlashga intilganlar. Jumladan, yosh Bobur Mirzoning o‘n ikki yoshida Farg‘ona taxtiga o‘tirishi, o‘z viloyatini tashqi hujumlardan himoya qilishi, ikki marta Movarounnahr poytaxti Samarqandni zabt qilishi, Andijondagi hokimiyatni qayta tiklashga urinishi va nihoyat, o‘n bir yillik

janglardan soʻng oʻz Vatanini tark yetib ketishi ham hindistonlik rassomlar asarlarida oʻzining rangli tasvirini topgan.

Maʼlumki, otasining bevaqt halokati natijasida Andijon beklari oʻn ikki yashar Bobur Mirzoni Fargʻona viloyatining hokimi qilib koʻtaradilar. Bu voqealar tafsiloti bizga maʼlum besh miniatyurada aks ettirilgan boʻlib, ularda yosh Bobur Mirzoning ovdan qaytishi, Andijon beklarining Namozgohdagi yigʻilishi va yangi podshohning eʼlon qilinishi tasvirlanadi. Bulardan Nomo nomli rassom yaratgan “Boburning Fargʻona taxtiga chiqishi” asari alohida ajralib turadi.

Rasmda shoh saroyi ayvonidagi taxtda yosh Mirzo tasvirlangan. Uning oldida ustodi Xoja Abdulloh Mavlono Qozi Bobur Mirzogʻa yaxshi tilaklar bildirmoqda. Saroyda shaharning nufuzli beklari yigʻilgan boʻlib, katta ziyofatga tayyorgarlik koʻrilmogʻda. Marosimda sozandalar va xonandalar ishtirok etishmogʻda. Yosh Bobur Mirzoning oʻz ustodiga hurmati suratda yaxshi aks ettirilgan. Bu bejiz emas edi. Chunki, keyinchalik Mirzo Boburning dushmanlari Xoja Abdullohni qatl etganlarida u achinib yozgan edi: “Xojai Qozi ajab kishi edi. Qoʻrqmoq anda aslo yoʻq erdi. Oncha daler kishi koʻrilgan emas... soyir el har necha bahodir boʻlsa, andak dagʻdagʻa va tavahhum yoʻq edi”. [7]

Yosh Bobur Mirzoning Fargʻona hukmdori yetib tayinlanishi, “Boburnoma”dan maʼlum boʻlishicha tahlikali daqiqalarda, yaʼni qoʻshni hokimlarning hujumi paytida oʻtgan edi. Shuning uchun saroydagi dabdabalar va koʻtarinki ruh rassomning oʻz davri talablaridan kelib chiqib, asar mazmunidan bir oz chekinganini koʻrsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi “Oʻzbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish boʻyicha Harakatlar strategiyasi toʻgʻrisida”gi PF-4947-son Farmoni. www.lex.uz
2. A.A.Madramimov. Temuriylar va Boburiylar davri miniatyura sanʼati rivoji. Oʻzbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi, Temuriylar tarixi davlati muzeyi. – Toshkent: 2019 yil. 101-110-betlar.
3. Shohalil Shoyoqubov. Zamonaviy Oʻzbekiston miniatyurasi. – Toshkent: “Oʻzbekiston”, 2006 yil.
4. A.A.Madramimov. Alisher Navoiy badiiy asarlarining 15-16-asrlardagi qoʻlyozmalari. Temuriylar tarixi davlat muzeyi. –Toshkent: 2021 yil. 38-39-betlar.
5. Elmira Ismoilova. Sharq miniatyura maktablari. – Toshkent: G.Gʻulom nashryoti, 1989 yil. 40-41-betlar
6. A.Madaminov, N.Normatov. Sharq miniatyura maktablari (maqolalar toʻplami). – Toshkent: Gʻofur Gʻulom nomidagi Adabiyot va sanʼat nashriyoti, 1989 yil. 41-42-betlar.

7. Yuldashev, I. (2022). LEGAL REGULATION OF THE REGISTRATION OF CHANGING THE LABOR CONTRACT. *Science and Innovation*, 1(7), 255-261.
8. Yuldashev, I. (2023). DEVELOPMENT OF PICTORIAL ART AND MINIATURE ART IN CENTRAL ASIA AND THEIR ROLE IN SOCIAL LIFE. *Science and innovation*, 2(C4), 13-18.
9. Yuldashev, I. (2023). INTERACTION OF MINIATURE ART WITH THE COMBINATION OF THE LITERATURE AND IDEOLOGICAL, AESTHETIC, AND MORAL IMAGINATION OF THE COMMUNITY. *Science and innovation*, 2(C7), 21-28.
10. Yuldashev, I. (2023). FACTORS OF CENTRAL ASIAN PEOPLES CONTRIBUTING TO THE DEVELOPMENT OF WORLD CULTURE. MOVAROUNNAHR ART OF LITERATURE IN THE XV TH CENTURY. *Science and innovation*, 2(C9), 11-16.
11. Kurbonova, B., & Yuldashev, I. (2022). UZBEK ARTIST AND CREATIVE WORKS IN THE PERIOD OF INDEPENDENCE. *Research Focus*, 1(2), 221-225.
12. Yuldashev, I., & Qurbonova, B. (2022). KITOB GRAFIKASIDA KOMPOZITSIYA HAMDA ADABIYOT ASARLARINI CHUQURROQ O'RGANISHDA ILLYUSTRATSIYANING AHAMIYATI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(12), 1024-1031.
13. Ibrokhim, Y., Nazokat, A., Nodirjon, M., & Abdusalom, M. (2021). The Period Of Book Art. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(10).
14. Курбонова, Б. М., & Юлдашев, И. Т. (2015). К вопросам развития композиционного мышления студентов в процессе обучения изобразительному искусству. *Молодой ученый*, (7), 803-805.
15. Yuldashev, I. T., & Axmedova, N. E. (2022). DEKORATIV KOMPOZITSIYALARNI BAJARISHDA RANG MUNOSABATLARIDAGI O'ZARO UYG'UNLIK. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(12), 989-995.
16. Yuldashev, I. (2022). QADIMGI AN'ANALAR DAVOMIYLIGI USUL VA USLUBLARINI TURLI YO'NALISHLARDA TASVIRLASHDA KITOBAT HAMDA MINIATYURA SAN'ATINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10-2), 209-216.
17. Qurbonova, B., Sulaymanova, S., Akhmedova, N., & Yunusaliyev, M. (2023). Big Data, Artificial Intelligence and Smart Cities. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 402, p. 03013). EDP Sciences.

18. Sulaymanova, S. (2023). IMPORTANCE OF THE PATCHWORK NEEDLEWORK IN STUDY WHICH HAS GIVEN A BIRTH TO APPLIED ARTS, BASED MUCH ON ANCIENT OLD-TIME TRADITION. *Science and innovation*, 2(C4), 9-12.

19. Sulaymanova, S. (2023). ЗНАЧЕНИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ И ОСОБЕННОСТИ ЕЕ ПРИМЕНЕНИЯ. *Farg 'ona davlat universiteti ilmiy jurnali*, (1), 75-79.